

АРХИТЕКТУРА ВИЛА КАО ЕЛЕМЕНТ ИДЕНТИТЕТА ВРЊАЧКЕ БАЊЕ¹

ARCHITECTURE OF VILLAS AS AN ELEMENT OF IDENTITY OF VRNJACKA BANJA

Резиме

Архитектура вила представља једну од упечатљивих карактеристика физичке структуре Врњачке Бање и издваја се као посебан тип објеката који учествују у формирању туристичке понуде. Полазећи од уверења да уређен простор и изграђена физичка структура као резултат деловања урбаниста и архитеката, значајно учествују у формирању идентитета и препознатљивости насеља, анализирано је место, улога и значај архитектуре вила у формирању идентитета Врњачке Бање. У раду се анализира архитектонска типологија и њени елементи који су карактеристични за овај тип објеката. Указује се на улогу коју издвојени објекти остварују на вишим урбанистичким нивоима, најпре у формирању карактеристичних, препознатљивих архитектонско-урбанистичких целина, а затим и у формирању идентитета, а самим тим и туристичке атрактивности насеља. Проблематика је посматрана у контексту развоја туризма, као предуслов препознатљивости места и могућности брендирања, што доприноси искоришћењу туристичких потенцијала.

Кључне речи: архитектура, вила, идентитет, туризам

Abstract

The architecture of villas stands out as one of the recognizable characteristics of Vrnjacka Banja's physical structure and as a distinctive type of objects forming the tourist offer. Analyses of position, function and importance of villa architecture in shaping the identity of Vrnjacka Banja are based on the conviction that organized space and built environment, as a result of design and planning processes, have decisive role in forming the identity of places and making them recognizable. In this paper, architectural elements that characterize this type of objects are being analyzed. Also, the role that singled out elements have at higher urban levels, firstly in creating characteristic, recognizable architectural and urban ensembles, and consequently in identity forming, is pointed out. These issues are considered in terms of tourism development, as a precondition for making recognizable city with possibilities for branding, that consequently improve the exploiting of the tourist potentials.

Key words: architecture, villa, identity, tourism

Увод

Врњачка Бања се, као туристичко место, у континуитету развија од средине XIX века и данас је једно од најзначајнијих одређишта у Србији. У протеклих век и по, у урбаном пејзажу места, појавиле су се многе нове форме физичких структура: од почетних једноставних облика народног градитељства, дошло се до развијених типова објеката различитих намена. У овом раду истражујемо архитектуру вила у Врњачкој Бањи, као једног од присутнијих и уочљивијих облика архитектонске типологије и значај овог типа у формирању визуелног идентитета и препознатљивости града.

Изградња вила била је посебно интензивна у првој половини XX века, када је и формирана карактеристична урбана морфологија Бање, да би се данас опет стекли услови за даљи развој ове форме. Питање идентитета у архитектури овде се разматра у

контексту развоја туризма, имајући у виду значај који квалитетна и препознатљива архитектура и урбанизам имају као чиниоци атракције.

У првом делу рада бавимо се појмом и историјским развојем овог типа физичке структуре у Врњачкој Бањи. Затим се анализира архитектура вила и њихови различити облици и предлажу могуће класификације, уз осврт на третман овог типа у планским документима. Место архитектуре у настајању визуелног и културног идентитета и њена улога у туристичкој понуди, са освртом на случај Врњачке Бање, приказани су у трећем делу. У закључном делу се резимирају налази до којих се дошло и дају препоруке и правци даљих истраживања.

¹ Рад у оквиру научног пројекта 16007 „Одрживи развој и уређење бањских и туристичких насеља у Србији“ реализованог у ИАУС, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије

* др Игор Марић, д.и.а., научни сарадник, ИАУС,
е-адреса: igor@iaus.org.yu

** др Ана Богданов, д.и.а., истраживач сарадник, ИАУС,
е-адреса: anab@iaus.org.yu

*** Божидар Манић, д.и.а., истраживач приправник, ИАУС,

ПОЈАВА И РАЗВОЈ АРХИТЕКТУРЕ ВИЛА У ВРЊАЧКОЈ БАЊИ

Појам виле у типологији архитектонских објеката, данас није сасвим јасно одређен и користи се за именовање бројних форми физичке структуре са мањим или већим степеном међусобне сличности. Овај облик води порекло из античког Рима, где су вилама називане куће припадника виших staleжа грађене у природи. Исто значење појам задржава и у ренесанси, када се поново, после паузе током средњег века, јавља у градитељској пракси, посебно у деловању Андреа Паладија², који је својим практичним и теоријским радом извршио велики утицај на схватање појма и архитектуру вила уопште. Од тог времена, па све до данас, виле представљају значајан део опуса бројних великих архитеката.

Са променом друштвених односа, појавом капитализма и јачањем средње грађанске класе, значење појма се проширује и обухвата и неке нове архитектонске форме. Термин „вила“ користи се све чешће за објекте који се граде, сада не више у природи, већ у елитним градским стамбеним четвртима и предграђима насељеним добродостојећим становништвом. Ова појава се у свету одиграла управо у време када су, у другој половини XIX века, прве виле почеле да се јављају у нашој средини, те је, са формама, преузето и неодређено значење појма, подложно различитим тумачењима, што се задржало и до данас. Врло често се вилама називају све слободностојеће породичне куће, средњег и високог стандарда изградње.

Виле су, као тип, имале значајну улогу у развоју модерне архитектуре XX века. Њихове архитектонско-урбанистичке карактеристике и друштвено-економски контекст су погодовали истраживању нових форми³, па су многи пионири модерне своје идеје и замисли најпре изражавали и проверавали управо кроз архитектуру вила (Лос, Рајт, Мис, Ле Корбизије и др.). Тако је и у Србији процес прихватања модерне архитектуре започет у области изградње породичних кућа-вила (Благојевић, 2000.). Оно што виле издваја као посебан тип је виши стандард пројектовања и грађења који је често подразумевао изразит ауторски став и наглашен луксуз. У периоду између два светска рата изграђен је велики број вила у Београду, које су пројектовали најистакнутији домаћи архитекти тог времена: браћа Крстић, Којић, Злоковић, Борисављевић, Брашован и други. Виле су грађене и ван Београда, посебно у летовалиштима и другим туристичким насељима (Марић, 1997.).

Бањска насеља, која су уживала статус монденских места на којима су грађани потврђивали свој друштвени идентитет, била су идеално тле за појаву и развој овог типа објеката. Богати и угледни грађани су желели да преточе свој углед и финансијску моћ у трајна добра, ангажујући врсне архитекте за пројектовање великих стамбених зграда или породичних кућа, вила, хотела.

² Најзначајније виле су „Барбаро“, „Корнаро“, „Емо“, „Малконтента“ и „Ротонда“.

³ слободностојећи објекти; релативно скромне димензија у односу на већину типова архитектонских објеката; релативно велики обим изградње; приватни инвеститори спремнији на „ризик“ изградње у савременом духу; стваралачка слобода

Тако на пример у Нишкој Бањи настаје низ репрезентативних вила, од којих неке представљају прве примере модерне архитектуре код нас (Кековић и Чемерић, 2001.).

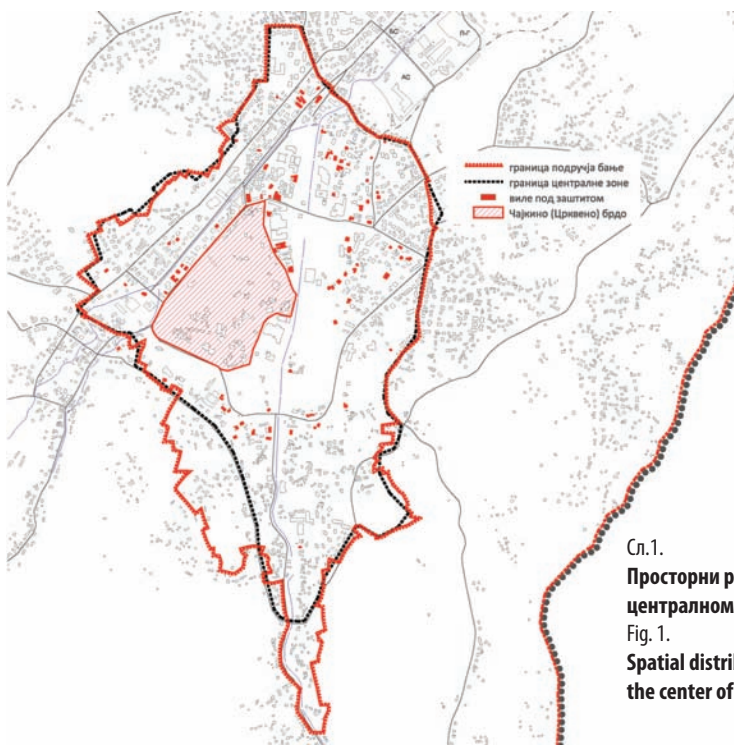
У Врњачкој Бањи, изградња вила почиње одмах после 1868. године, када је установљено „Основателно-фундаторско друштво лековите кисело-врुће воде у Врњцима“ и започео развој овог бањског места као туристичке дестинације. Од самог почетка развоја овог типа, грађене су урбане виле, на парцелама релативно скромних димензија (од 5 до 15 ари) као слободностојећи објекти окружени уређеним вртovima. До почетка XX века, преовладавају два начина („стила“) грађења; први – у духу народне архитектуре, са одређеним неопходним модификацијама и други – у духу западне архитектуре историјских стилова XIX века. У наредне три деценије, а посебно након 1904. године и рушења великог броја објеката за смештај по наредби надлежног министра, не граде се више објекти народног градитељства и суверено влада еклектика. Тридесетих година прошлог века, почињу да се појављују и виле пројектоване и грађене у духу модерне архитектуре, са свим елементима карактеристичним за предратну српску модерну, која је најпре прихваћена као нови стил, кроз свој формални репертоар, композицију и одсуство декорације, а тек касније утицала и на организацију простора.

Како је после Другог светског рата овај тип готово ишчезао из архитектонске продукције, уступајући место објектима масовног туризма, веома мало објеката грађених у том периоду могу се окарактерисати као виле. У последњих пар деценија (приближно од краја девете деценије прошлог века), у складу са промењеним друштвеним и економским околностима, поново се јавља потреба за изградњом мањих објеката – вила у Врњачкој Бањи (Марић и др. 2009.).

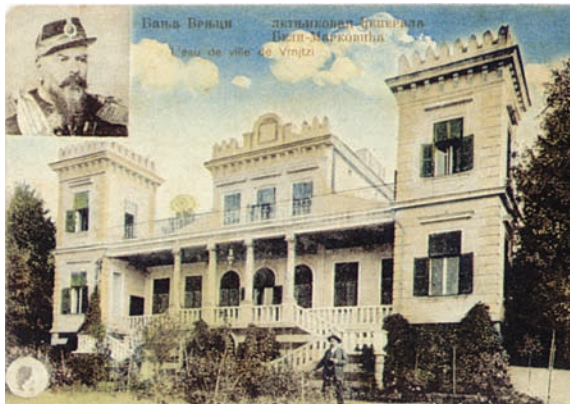
ОДЛИКЕ АРХИТЕКТУРЕ И ПЛАНСКИ ТРЕТМАН ВИЛА У ВРЊАЧКОЈ БАЊИ

Према елаборату заштите и ревизализације градитељског наслеђа који је, на основу тематског рекогносцирања, а за потребе израде Генералног плана, израдио Завод за заштиту споменика културе Краљево, на подручју Врњачке Бање које је обухваћено границама Генералног плана 2005–2021. налази се једно непокретно културно добро од великог значаја (Сл.гласник СРС 28/83), 103 објекта који уживају статус претходне заштите и 49 објеката у оквиру просторне културно-историјске целине од великог значаја „Чајкино брдо“ (Сл.гласник СРС 47/87).

Сви ови објекти налазе се у ширем централном делу града, на подручју које је утврђено као бањско подручје Врњачке Бање (Сл.гласник РС 26/97), а које се скоро у потпуности поклапа са подручјем Зоне 1, утврђене важећим Генералним планом (Сл.1). Једини објекат у категорији непокретних културних добара од великог значаја је некадашњи дворца Белимарковића, данас „Замак културе“ (Сл.2а и 2б). Ова зграда са великим вртом, подигнута у то време на ободу места, грађена је по узору на мање италијанске дворце своје епохе (крај XIX века; касније је реконструисан и дограђен део првог спрата), па по величини и карактеру не одговара типу вила, иако је тако називана у

Сл. 1.
Просторни распоред вила под заштитом у централном бањском језгру.
Fig. 1.
Spatial distribution of villas under protection in the center of Vrtnjaska Banja.

Сл. 2а.
Дворац Белимарковића пре реконструкције. (Боровић-Димић и Димић, 2003.)
Fig. 2а.
Belimarković castle, before the reconstruction.

Сл. 2б.
Дворац Белимарковића данас.
Fig. 2б.
Belimarković castle today.

прошлости. Може се претпоставити да су овакви репрезентативни објекти дали подстицај интензивнијој градњи луксузнијих кућа за одмор и издавање, вила, хотела и др. Међу објектима који уживају статус претходне заштите налазе се 84 зграде које су именоване као виле. По свом саставу – величини објеката, намени, урбанистичкој поставци и стилским карактеристикама, ова група је веома хетерогена, што одражава већ поменуто широко схватање појма виле (видети табеле 1 и 2). Исто то се може рећи и за 39 од 49 грађевина, које се налазе у просторно културно-историјској целини „Чајкино брдо“, а назване су вилама.

Табела 1.
Класификација бањских вила према положају на парцели, намени и величини
Table 1.
Classification of the spa villas according to the position on the lot, use, and size.

Бањске виле	породичне куће и објекти за смештај мањег капацитета	објекти за смештај средњег капацитета – пансиони и мали хотели
слободностојеће на парцели	A1	B1
у низу (прекинути и непрекинути)	A2	B2

Једна од могућих класификација је и према стилским обележјима. Узимајући у обзир архитектонску разноврсност, може да се начини само груба подела на групе, и то: виле у духу народне архитектуре, виле у духу архитектуре историјских стилова и виле у духу модерне.

Објекти у духу народне архитектуре, грађени су са неопходним модификацијама у погледу функције, како би одговорили другачијим захтевима (више просторија за смештај). До данас је сачуван један мањи комплекс оваквих објеката, међу којима се издваја кућа „Моравка“, са свим особинама развијене тропросторне куће са тремом, карактеристичне за Поморавље. Временом се јављају и развијеније просторне форме⁴, уз нове декоративне елементе, карактеристичне за архитектуру Запада на коју су се градитељи угледали. До данас су сачуване три овакве виле – „Бор“, „Тарабош“ и мала „Гаврић“. Вила „Тарабош“ има просторну организацију карактеристичну за народну архитектуру (с разликом што је трем касније застакљен и припојен унутрашњем простору), али се у декоративним елементима секундарне пластике на угловима објекта и око прозора примећују утицаји западне архитектуре (Сл.3). Дрвени тремови, карактеристични за ову групу објеката,

јављају се и касније, у свом основном или развијеном облику, најчешће на објектима са елементима неоромантизма. Објекти архитектуре историјских стилова, међусобно се веома разликују у погледу функције, форме и стила (Сл.4-12). Пројектанти су стилске елементе ретко када академистички доследно примењивали, користећи најчешће еклектичке комбинације неокласицизма, необарока и других стилова, уз елементе сецесије на неким фасадама. Заједничка им је тежња за високим дOMETИМА у обликовању, као израз друштвеног статуса, како власника, тако и гостију, и престижа пројектанта. Ова група вила је највећа и најхетерогенија јер у њу спада и неколико објеката који нису слободностојећи на парцели, а такође и већи број пансиона и мањих хотела. Вила „Охрид“ је класично компонована, двоосно симетрична кубична форма са елементима сецесије у секундарној пластици (Сл.4). Вила „Лозанић“ издваја се романтичарским утицајима, видљивим посебно у веома колорисаним

Сл.3.
Вила „Тарабош“.
Fig. 3.
Villa "Taraboš"

Сл. 4.
Вила „Охрид“.
Fig.4.
Villa "Ohrid"

Сл.5.
Вила „Лозанић“.
Fig.5.
Villa "Lozanić"

Сл. 6a.
Вила „Горица“ данас.
Fig.6a.
Villa "Gorica" today.

Сл. 6b.
Вила „Горица“ – првобитни изглед.
(Боровић-Димић и Димић, 2003.)
Fig.6b.
Villa "Gorica" – original appearance.

⁴ Посебан тип тзв. квартири, настаје линеарном адицијом просторија (в. Марић и др., 2009.). У Врњачкој Бањи су и такви објекти називани вилама, али нису предмет наше анализе.

декоративним елементима и чипкастој обради окапница, уз занимљиво решење поткровља у лагајој дрвеној конструкцији, наспрам масивног, благо разуђеног кубуса приземља и првог спрата (Сл.5). Два снажна, кубична крила, истурена испред основног, двоосно симетричног корпуса грађевине, фланкирају улаз сложено архитектонски компоноване виле „Горица“ са елементима неокласицизма и сецесије на фасади (Сл.6а). Првобитни изглед виле је другачији – имала је спратни централни корпус крстасте основе, окружен приземним угаоним крилима, међусобно повезаним терасама и степеништима (Сл.6б). На вили „Гаврић“ приметни су утицаји неоромантизма и покушаји оживљавања елемената народне архитектуре (Сл.7). изразит пример неоромантизма је вила др Радака (Сл.8).

Сл. 7.
Вила „Гаврић“.
Fig. 7.
Villa “Gavrić”.

Сл.8.
Вила др Радака.
(Боровић-Димић и Димић, 2003.)
Fig. 8.
Villa of dr Radak.

Сл. 9.
Вила „Кула“.
Fig. 9.
Villa “Kula”
 (“Tower”)

Сл. 10.
Вила „Еберт“.
Fig. 10.
Villa “Ebert”.

Сл.11.
Вила
„Мишовић“.
Fig. 11.
Villa
„Mišović”.

Сл. 12.
Вила „Снежник“.
Fig. 12.
Villa “Snežnik”

Модерна се јавља у Врњачкој Бањи тридесетих година прошлог века, и то управо у архитектури стамбених/смештајних објеката, на првом месту вила. До почетка Другог светског рата изграђено је више објеката у модернистичком духу. На највећем броју објеката модернизам је примењен „површински“, као стил, док су иновације у погледу архитектонске композиције (слободније форме, асиметрија), а посебно функције, ређе присутне. Најистакнутији примери су виле „Ђорђевић“ („Ђирић“) и „Љиља“ (Сл.13). Вила „Ђирић“ је сложена, динамична, асиметрична композиција чистих геометријских форми, кубичних и облих, с једва приметним елементима секундарне пластике на фасади (прозорски оквири), конципирана у духу српске модерне тридесетих година прошлог века (Сл. 14). Виле „Милорадовић“ (Сл.15) и „Ветка“ (Сл.16) су, за разлику од тога, пример скромног, коректног провинцијског модернизма, примењеног на првом месту у обради фасадних платана, а знатно мање у општој архитектонској концепцији која не одступа битно од вила из претходне групе.

Слика 13.
Вила „Љиља“.
 Fig. 13.
Villa “Ljilja”.

Сл. 14.
Вила „Ћирић“.
 Fig.14.
Villa “Ćirić”.

Сл. 15.
Вила „Милорадовић“.
 Fig. 15.
Villa “Miloradović”.

Сл.16.
Вила „Ветка“.
 Fig.6.
Villa “Vetka”

Бањске виле	Тип према Табели 1
Народна архитектура	A1
Архитектура историјских стилова	A1, A2, B1, B2
Модерна (међуратна)	A1, B1

Табела 2.
Класификација бањских вила према основним стилским одликама.
 Table 2.
Classification of the spa villas according to the main stylistic features.

У периоду од средине четрдесетих, до краја осамдесетих година XX века, грађење вила је напуштено, пошто није било у складу са стратегијама развоја масовног туризма, нити у духу владајућих друштвених односа. Изграђено је само неколико објеката које накнадно можемо сврстати у категорију вила (Сл.17 и 18), али које са предратним вилама могу да се мере само по амбицијама, а не и по домету. Уз велике хотеле, најчешће су, по ободу бање, грађене викендице које нису предмет овог рада.

Генералним планом Врњачке Бање 2005-2021., у складу са друштвеним променама и кретањима на тржишту туристичких услуга, предвиђене су површине за намену „виле и пансиони“ којом је обухваћен и анализиран тип физичке структуре. Планираним урбанистичким показатељима (Табела 3) ограничене су и величина парцеле и величина објеката, чиме се постиже контрола ритма физичке структуре (Марић и др., 2009.) и уклапање нових објеката у контекст (Сл.19).

Сл.17.
Вила из послератног периода.
 Fig. 17.
Villa from the post-war period.

Сл. 18.
Виле – најновији примери.
 Fig. 18.
Villas – the latest examples.

Коефицијент изграђености	0,8-1
Степен искоришћености	50%
Спратност	П+1+Пк или П+2
Максимална БРГП објекта	750м ²
Минимална/препоручена величина парцеле	400/800м ²
Минимална/препоручена ширина парцеле	15/17м

Табела 3.

Урбанистички параметри предвиђени Генералним планом Врњачке Бање 2005-2021. за виле и пансионе.

Table 3.

Urbanistic parameters for villas and pensions according to the Master plan of Vrnjacka Banja 2005-2021.

Сл. 19.

Пројекат виле (аутори Марић, Манић и Богданов, 2008.).

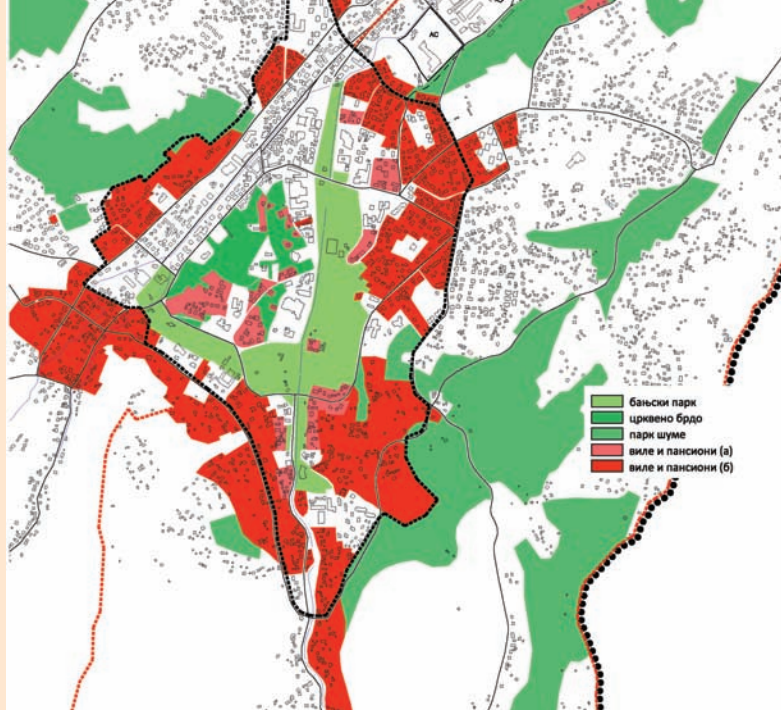
Fig. 19.

Villa design (authors Marić, Manić and Bogdanov, 2008.)

УЛОГА АРХИТЕКТУРЕ У ФОРМИРАЊУ ИДЕНТИТЕТА МЕСТА СА ОСВРТОМ НА СЛУЧАЈ ВРЊАЧКЕ БАЊЕ

Архитектура и изграђена средина уопште, имају неколико различитих улога у области туризма. Појединачни објекти могу да буду туристички атрактор првог реда захваљујући својим архитектонским квалитетима и/или историјском значају. Градитељске целине, па и цела насеља, такође могу играти ту улогу. Осим тога, чак и када је примарни фактор атракције нешто друго, на пример природна средина, занимљива прошлост или нека привлачна активност, физичка структура и даље има веома значајно место у привлачењу посетилаца, учествујући у стварању опште слике о неком месту. Овај процес одвија се не само кроз лично искуство посете, већ и посредно, кроз медије, маркетинг, сувенире и сл. Значај архитектуре за развој туризма препознат је данас и од стране предузетника (Bundesministerium für Wirtschaft und Arbeit, 2007.) и то као фактора атракције и маркетиншког фактора, чему доприносе идентитет и препознатљивост које места добијају захваљујући физичкој структури. Грађењем, места попримају не само свој коначан облик, већ и значење (Medina Lasansky and McLaren, 2004., стр.3).

Појам идентитета који подразумева једнакост са самим собом, али и разликовање од другог, у савременој теорији се посматра не као коначно стање, већ као процес (Игњатовић, 2007.) у којем је контекст један од кључних чинилаца, чија свака промена изнова утиче на формирање идентитета. Истовремено, значај контекста и амбијента у архитектури истиче се посебно од друге половине XX века, а културни идентитет препознат је као један од кључних принципа у концепту одрживог развоја (Пушић, 2004., стр.1). Искуство које човек стиче посетом, боравком, животом у некој изграђеној средини утиче на стварање представе о месту, а добро структурисан простор олакшава оријентацију појединца у свету око себе доприносећи хуманом карактеру и квалитету изграђене средине и омогућује идентификацију са окружењем. Процес идентификације и међусобног дејства људи и физичке структуре је двосмеран, при чему долази до формирања представа о идентитету места као и до изградње личног и друштвених идентитета.

Сл. 20.
**Простор планиран за виле и пансионе, према
 важећем Генералном плану.**
 Fig.20.
**Area for villas and pansions, according to
 Vrnjčka Banja Master plan.**

Ако говоримо о идентитету Врњачке Бање, онда под тим подразумевамо првенствено свеукупност утисака и општу слику коју о њој, њеном карактеру и понуди туристичких услуга имају становници и посетиоци. Архитектура вила се издваја као значајан елемент идентитета из више разлога. У периоду кључном за формирање данашњег изгледа бањског језгра, у првој половини XX века, тип вила преовладава у архитектонској продукцији. Њихова приближно равномерна просторна дистрибуција у целом средишњем простору бање, додатно их истиче и појачава значај у формирању градског пејзажа и улогу у целокупној слици града (Сл.1), што је подржано и решењима важећег Генералног плана (Сл.20).

Један од предуслова да би нека просторна целина била доживљена као одређено место са својим идентитетом је да има фигурални карактер у односу на природни пејзаж и већу густину од околине (Норберг-Шулц, 1999.). Овај услов је у случају бањских вила испуњен јер се оне налазе довољно близу да би се доживљавале као део веће целине јединственог карактера. Посебно сликовит утисак остављају виле које се налазе расуте у зеленилу по ободу бањског парка, дуж Врњачке реке, у левкастом простору Бање, на прелазу из моравске равнице ка обронцима Гоча. Друга значајна групација налази се на Чајкином (раније Црквеном) брду, а трећа, најмања, са обе стране Липовачке реке.

Специфична динамика сагледавања урбаних форми Бање (сагледавање простора током пешачења, у секвенцама и са прекидима), уз јасан однос групација вила према околини другачијег карактера, омогућује структурисање и идентификовање околине и стварање прецизне представе о простору чиме се постиже личнији однос према месту.

Осим непосредних утицаја на становнике и посетиоце, виле су, најпре преко разгледница, а затим и путем фотографија и најзад видео записа, посредно утицале на стварање и утврђивање представе о карактеру Врњачке Бање. На једној од разгледница из времена пре Другог светског рата приказан је идилични пејзаж са групом вила у Бањи под снегом, а утисак мирноће и сигурности појачава ограда која је приказана у дну разгледнице, као симбол одвајања познатог, својег, од непознатог, страног (Сл.21). Уз јасне визуелне квалитете простора и сликовитост, оне су преносиле и поруку о социјалном статусу власника и посетилаца, репрезентујући пожељне домете грађанског друштва као што свака физичка структура на неки начин репрезентује одређену културу (Ђокић, 2007.). Тако су се вилама називали и објекти који по својим карактеристикама не спадају у тај тип, јер су у времену до Другог светског рата у њима боравили богатији посетиоци бање (Марић и др., 2005.) који су представљали циљну групу власника објеката за смештај туриста.

Сл. 21.
**Разгледница из 1925. године – „Врњачка
 Бања под снегом“.** (Боровић-Димић и
 Димић, 2003.)
 Fig.21.
**Postcard from 1925. – “Vrnjčka Banja
 under snow”.**

ЗАКЉУЧАК

Према Лисабонској агенди (Lisbon Agenda), акционом развојном плану за Европску унију, чији је основни циљ да се европска економија учини најдинамичнијом и најконкурентнијом, одрживи економски развој је у тесној корелацији са друштвеним и културним аспектима као што су идентитет и наслеђе (Architect's Council of Europe, 2004.), при чему се они везују за реализацију објеката у изграђеном окружењу; архитектура репрезентује културу, али у исто време, игра важну улогу у трансформисању и реформулисању културе. Неговање посебности и локалног идентитета посебно је значајно у компетитивном окружењу на глобалном нивоу. Једно од полазишта овог рада било је уверење да се може говорити о идентитету места и о елементима који учествују у стварању утиска препознатљивости и различитости у односу на друга места. Међу елементима који сачињавају идентитет је, када је реч о насељима, осим природних карактеристика и архитектура, односно просторне и визуелне карактеристике изграђене средине. Идентитет и препознатљивост која из њега може да следи, доприносе туристичкој атрактивности и омогућују издвајање из опште туристичке понуде и брендирање, уколико оно представља део стратегије развоја туризма. Брендирању посебно доприносе одређујуће и дистинктивне карактеристике које се могу јасно уочити. Налажење и истицање специфичности у случају Врњачке Бање, што је могући предмет даљих истраживања, несумњиво би се односило и на виле као један од доминантних типова физичке структуре.

Из Генералног плана Врњачке Бање 2005-2021. види се да су препознате потребе тржишта као и дух места, с обзиром на то да је посвећена пажња не само очувању постојећих вила као важног елемента идентитета и наслеђа, већ и даљем развоју, управо на том трагу. Томе сведочи и преовлађујућа заступљеност овог типа у намени површина централне зоне. Препознато је и уважено широко схватање овог појма под којим су у протеклих век и по, осим вила у ужем смислу, често били обухваћени и други објекти попут малих хотела и пансиона, под условом да величином и архитектуром значајно не одступају од основног модела. Неговање архитектуре вила као битног елемента идентитета и препознатљивости Врњачке Бање, видимо као један од важних чинилаца даљег развоја овог туристичког центра. У том смислу, потребно је убудуће, при изради урбанистичких планова и издавању урбанистичких услова за изградњу, предвидети урбанистичке параметре који одговарају специфичностима овог типа, чиме би се омогућио опстанак и развој архитектуре вила у Врњачкој Бањи.

Литература и извори

- благојевић, Љ. (2000.), *Модерна кућа у Београду (1920-1941)*, Београд, *Задужбина Андрејевић*
- Боровић-Димић, Ј. и Б. Димић (2003.), *Врњачка Бања на старим разгледницама*, Врњачка Бања, *Културни центар, Завичајни музеј-Замак културе*
- Генерални план Врњачке Бање 2005-2021., *Службени лист општине Краљево 12/05* (обрађивач ИАУС, руководилац израде И. Марић)
- Завод за заштиту споменика културе Краљево (2004.), *Генерални план Врњачке Бање – Заштита и ревитализација градитељског наслеђа*, Краљево
- Ђокић, В. (2007.), *Морфолошка истраживања у урбанизму, Архитектура и урбанизам 20/21*, стр.61-72.
- Игњатовић, А. (2007.), *Југословенство у архитектури 1904-1941*, Београд, *Грађевинска књига*
- Кековић, А. Ђ. и З. Чемерић (2001.), *Модерна у Нишкој Бањи – виле и хотели, Архитектура и урбанизам 8*, стр. 60-71.
- Марић, И. (1997.), *Нове београдске виле, Архитектура и урбанизам 4*, стр. 37.
- Марић, И., А. Богданов и Б. Манић (2009.), *Типологија архитектонских објеката у функцији туризма, на подручју ГП Врњачке Бање, монографија Неки аспекти одрживог просторног развоја Србије*, Београд, *Институт за архитектуру и урбанизам Србије*, стр.77-92.
- Марић, И., М. Пуцар и О. Бакић (2005.), *Обнова Врњачке Бање и одрживи развој туризма, Архитектура и урбанизам 16/17*, стр.21-30.
- Норберг-Шулц, К. (1999.), *Егзистенција, простор и архитектура*, Београд, *Грађевинска књига*
- Architect's Council of Europe (2004.), *Architecture & Quality of Life*, Brussels
- Bundesministerium für Wirtschaft und Arbeit (2007.), *Architecture in Tourism. Analysis of interaction between architecture and tourism*, <http://www.bmwa.gv.at> (13.01.2009.)
- Medina Lasansky, D. and B. McLaren (ed.) (2004.), *Architecture and Tourism: Perception, Performance and Place*, Oxford, *Berg Publishers*
- Pušić, Lj. (2004.), *Sustainable Development and Urban Identity: A Social Context, Spatium 11*, pp.1-6.
- Графички прилози – слике 1. и 20., урађени су на основу карата Генералног плана Врњачке Бање, које је израдила О. Бакић